

Structurile limbajului și textul proteic nicasian

Drd Dorin Popescu,
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava

Abstract: *The Romanian literary criticism insists in seeing in C. Noica's creation a product of pure philosophical essence, as Noica himself describes it in specific texts. In reality, the mechanisms of creating a philosophical discourse fail in Noica's text. The result is a „proteinic” (maximal) text, on the border between philosophical essay, story/tale and fable.*

Keywords: *maximal space/text, border, philosophical discourse, author, language.*

„Textul proteic”. Polidiscursivitatea

Este deja un „pariu câștigat” asumarea unor rezerve critice privind menținerea actualei paradigme de interpretare a operei lui C. Noica, prin care se atribuie textului nicasian o natură dominantă de tip „filosofic”.

Odată cu identificarea, de către noi, a principalelor **structuri filosofice** care participă la elaborarea textului nicasian (într-un studiu separat [1] am identificat structurile textuale dominante ale textului său, pe care le-am intitulat „teluric” și „corintic”) am putut dobândi o privire de perspectivă a întregului corpus textual, despre care spuneam că întreține **un exemplar raport între părți** – ca în cazul tuturor operelor propriu-zis hermeneutice (cel puțin M. Eliade și chiar G. Călinescu, la noi).

În privința lui M. Eliade, problema operei hermeneutice pare a fi simplificată de mărturiile autobiografice și de demersul teoretic de postulare și aprofundare a tezelor hermeneutice; cu exegeți rafinați precum Culianu și Marino, recunoașterea imediată și explicită a operei sale ca un **model hermeneutic exemplar** n-a întârziat să convingă. Spre deosebire de M. Eliade, Noica n-a avut norocul unui exeget dezinhbat, care să redea întregii opere perspectiva de ansamblu în grilă hermeneutică, perspectivă reductibilă la/prin operatori semnificanți. A avut însă precauția binevenită și vocația predictivă de a clama în spațiul public teza unității constitutive a propriei opere (spunea mereu că textele sale „*fac legato, urmăresc aceeași obsesie*” [2]).

Exegeza lui Noica n-a reușit, nici ea, să deschidă noi perspective (deși sporește cantitativ aproape exponențial, cel puțin în ultimii 5 ani). Deși bibliografia de referință nu a abdicat niciodată de la funcția minimă de actualizare culturală și recuperare continuă, un proces restaurator de excepție care să poată reda operei sale **demnitatea întregului** n-a putut fi, deocamdată, posibil. Sugestiile de față deschid o posibilitate de analiză ce ar merita atenția și truda exegezei.

La câțiva ani după “Itinerariul spiritual” al lui M. Eliade (care postula **insuficiența primatului literaturii**, așadar deschiderea interesului omului de cultură tânăr spre spații neexplorate încă și spre exhaustivitate), Constantin Noica aduce în spațiul public modelul textual al unui „scriitor-total” (sintagma este propusă în premieră de G. Călinescu [3]).

Ideea făcuse deja prozeiți în epocă, chiar dacă numai în plan teoretic. Criticii și eseisticii (domenii hiperpopulate în perioada interbelică) li se adaugă nu numai genuri socotite în mod curent drept “creative” (poezia, proza, dramaturgia), ci și istoria și teoria literaturii, critica de artă, analiza culturală mai largă, istoria, sociologia și filosofia culturii, studiile de istorie a mentalităților **avant la lettre**, filosofia literaturizată, multe alte specii ale discursului intelectual pe teme ori cu pretexte literare/culturale. O adevărată explozie a genurilor invadează piața de consum și obligă la reconsiderarea atitudinii față de ideea de cultură. De la **enciclopeditism**, năzuința oamenilor de cultură români se mută către **polidiscursivitate** [4]; ne îndoiim că o astfel de metamorfoză ar fi avut, până atunci, o istorie a ei, cel puțin nu în spațiul „românesc”...

Idealul epocii este “scriitorul-total” și/sau „**omul de cultură angajat**”, acela care răpune/supune toate logicile textului; apar, la C. Noica chiar, primele insurgențe față de robia genurilor: scriitorul trebuie să fie eliberat de datoria de a scrie după rețete formalizate, iar textul său „curent/natural” va fi textul **proteic**, textul coprezenței unor logici diferite de text.

Este evident că imperativul scriitorului total și pandantul său, textul proteic, devin din ce în ce mai mult aspirații ale noii generații culturale, cărora li se adaugă “**arhipealeagul Noica**”. Am accentuat iarăși ideea **textului-multiplu**, întrucât (și) aceasta face din Noica, în ciuda fizionomiei sale culturale rebele și a numeroaselor polemici de epocă, un „generaționist” convins.

Când vorbim de “textul hermeneutic”, subînțelegem simultan îndeplinirea mai multor criterii de ordin semnificativ: reluarea ideilor-obsesii în forme și formule diferite în text, coparticipația stilistică la construcția unui text dat, polidiscursivitatea specifică, interferența genurilor, lectura multiplă a interpretării, capacitatea textului de a fi organizat și explicat prin reducții, cu ajutorul unor structuri semnificante, operatori textuali, module tematice ș.a.m.d.

Din nenumărate puncte de vedere, textele lui Noica, începând chiar cu cele timpurii, lipsite de pretenția omologării critice imediate, trec toate probele genului.

Textul proteic e, la Noica, asumat prin program cultural deliberat, prin travaliu poetic (multiplu), prin vocație creativă cu amplitudine; cronicile literare, pamfletul, istoria literară, studiul monografic, eseul filosofic, studiile de logică, poezia, studiile de estetică sunt pretexte pentru **polidiscursivitate și discurs multiplu**.

Proteitatea funciară a textelor sale, inclusiv a celor cu pretenții „sărace”, este un loc comun chiar și în discursul critic din epoca în care filosoful a trăit. Nu vom relua fondul problemei, el este de mult cunoscut și consimțit. Ne interesează însă care este natura **nucleului textual semnat** care stă *în centrul* întregului său corpus textual. Este lesne de observat că exegeza trece cu ușurătate meprizabilă de la a-l anexa pe Noica în cămașa de forță a cine știe cărui curent „filosofic” artificial la excesul egal de a nu-l anexa nicăieri.

Noi vom propune, în schimb, o sugestie.

“Trădările” textului proteic

Textul noician are, ca text proteic, forma denaturată a unui **mixtum compositum**. În el stau virtualități de text, gata la a fi activate după simpla voință a autorului lor. Însă textul literar nu e numai o problemă de poiein simplificat, ci (și) o problemă de seducție și de persuasiune. Textul trebuie să seducă și să convingă, să construiască tehnici amoroase și persuasive. Ca să convingă însă, textul proteic trebuie să activeze una din funcțiile sale latente, trebuie să împrumute recuzită specifică, trebuie să se schimbe, să se prefacă – trebuie să se trădeze.

Trădarea textului proteic are loc, invariabil, după logicile unui **cameleonism textual** greu decodabil. Înseamnă că textul ce pare a paria pe logici diferite de discurs e, în fond, text-potențat, text-răspântie, care se articulează la intersecția semnificantă a mai multor module și modele textuale. Între modulele textuale care intră în participație se construiește tensiunea semnificantă, tensiunea textuală. O analiză eficace ar trebui să răspundă la o singură întrebare – care este și întrebarea criticii, deopotrivă: **care sunt mecanismele prin care autorul poate provoca tensiune semnificantă maximă în textul său?**

Dacă este într-adevăr așa, înseamnă că textul noician știe a apela la tehnici și subterfugii textuale persuasive, înseamnă că va fi fost constrâns să învețe **organizarea imbatabilă a ceremonialului de text**.

A decodifica nucleul textual semnificant înseamnă a identifica, cuantifica și proiecta indicii specifici de ceremonializare a textului; practic, structurile de limbaj

semnificante sunt cele ce țin de acest **proces** (elaborat) **de ceremonializare a textului propriu**.

Vom exemplifica, pentru început, cu câteva tehnici de ceremonializare specifice unui tipar de text – cel publicistic, după care vom formula altele, cu putere generalizatoare maximă, susceptibile de a funcționa în toate compartimentele textuale nicasiene.

Structurile de limbaj. Ceremonializarea textului publicistic

Dincolo de toate modificările fundamentale intervenite în domeniu în perioada interbelică, vom admite ca principiu reglator comun pentru decodificarea naturii textului proteic noician predispozițiile sale de a putea interesa (prin temă, tehnici, retorici) un **public oarecum heterogen**, care se apropie de idealitatea sugerată de noi într-un studiu anterior [5], cu sprijinul conceptelor dezvoltate de G. Liiceanu (“comunitatea filosofică primară” [6]), pe baza unor mecanisme textuale specifice (ce țin, în general, de pervertirea expresiei prin **tehnici de seducție și persuasiune**). Neputând elabora (din rațiuni de organizare a priorităților!) un portret sociologic sumar al publicului interbelic, ni se pare firesc să reducem analiza noastră la decodificarea principalelor **tehnici și retorici textuale** prezente în textul noician cu funcția de a activa un anumit tip de ceremonial.

Admitem, în privința textului noician (și, prin extensie, a oricărui tipar textual specific), **teza “strabismului” său ontologic: un ceremonial pozitivist al textului pune în penumbră apocalipsele ideii, le îmblânzește tirania, le discreditează**. De aceea, poate, nu avem “tragic autentic” la C. Noica.

Când cruzimea ideii poate naște monștri la lectură, grația textului toropește catastroficul, îl închide în închisorile limbajului; exegeza a numit această vocație “**tirania stilului**” (A. Pleșu [7]).

S-a vorbit adesea, întemeiat, de o “duplicitate” a textului noician, de o fățărnicie deliberată, de cameleonism și histrionism. Este evident că cei ce folosesc acest “argument” de text uită însă, simultan, tocmai vocația terapeutică a unui întreg discurs – fie cel publicistic, fie cel strict literar, cu funcție de protejare a autorului – ce mizează pe astfel de logici de text.

Bunăoară, în general, discursul **publicistic** trebuie să aducă în spațiul public apocalipse (dacă aceste apocalipse țin de regnul lumii reale), în numele imperativului de a vedea și numi fără scrupule și, totodată, trebuie să găsească logici și tehnici atenuatoare, pentru a îmblânzi catastroficul (în virtutea imperativului de a nu tulbura echilibrul relativ al sănătății noastre morale); cu alte cuvinte, discursul publicistic trebuie să își pregătească minuțios **expresia perfectă** care, atenuând asperitățile, să poată reduce infernul dezumanizării lumii la **farmecul paradoxal al rostirii**.

Avem, la Noica, în textele publicistice, o logică a limbajului corespunzătoare logicii știute a discursului publicistic: Noica-aristocratul, care în mod obișnuit nu „vede” apocalipsele (a se vedea „**inapetența pentru real**”, propusă ca elemente de decodificare a textului nicasian de către A. Paleologu [8]) e, în textul publicistic, caustic și provocator: pune la punct, se inflamează, ceartă, recidivează, permite vulgul, coboară discursul. Respectă, cu alte cuvinte, “regula jocului”.

E de la sine înțeles că pentru fiecare dintre marile sale tipare textuale va exista câte o “gramatică” a discursului specific, pe care Noica o va aplica fără greș.

Mecanismele textuale autentificante: “eu”, “tu”...

Vom fi identificat, deci, o primă caracteristică evidentă a textului nicasian, “masca”, “ceremonialul”, predispoziția sa de a propune un **dublu discurs**: unul, explicit, al renunțării la lume în numele diavolilor ce o locuiesc și unul, implicit, al cununării cu ea, propovăduită prin/de **terapiile limbajului**... De fiecare dată când anarhiile gândului trec

dincolo de echilibrul bun al rostirii lor, se pun în mișcare mari mecanisme de limbaj și expresie, un ceremonial seducător cu funcție unică de a opri (și odihni) aici lectura. **Textul cu ceremonial** nu mai este primejdios, seduce și îmblânzește, abandonează.

Unul din mecanismele textuale depistabile în textul lui Noica ni se pare că ar fi, deopotrivă, **“dezgolirea procedului”** (termen cu circulație predilectă în spațiul literar), **denunțarea convențiilor** de atitudine și limbaj în numele unui nou cod de lectură: onestitatea. Însă denunțarea clișeului e tocmai un mecanism de **“slăbire a lecturii”**: în spatele noului ceremonial de text, clișeul, protejat și infailibil, nu mai trăiește nevrozele deconspirării lui.

Textele lui Noica propun în mod obișnuit un “pariu implicit al consfințirii autenticității”, o retorică implicită a unui nou contract de lectură, semnat pe baza **convenției onestității** de expresie. Un ceremonial care mizează aproape invariabil pe **retoricile demistificării absolute**; textul își pregătește astfel recuzita dublului discurs, după ce și-a anesteziat inamicii (cine îndrăznește să nu consimtă prezumției onestității dialogice?).

Prima logică textuală a **“autenticității”** discursive ar fi, așadar, cea a **responsabilizării prin negație**: de vreme ce ne asumăm în premieră riscurile autenticității limbajului, există și posibilitatea de a le deveni victime. Cu cât ne vom fi odihnit mai mult și mai convingător în stereotipiile marilor mituri, cu atât mai dureroasă și mai riscantă ar putea fi despărțirea de ele. Dar, în egală măsură, **proba divorțului declarat** e și singura care ne oferă **șansa unei autentificări imediate și integrale**. E singura care responsabilizează ființa noastră dialogică, fiindcă o pune în risc, în criză.

O statistică a negației la Noica în textele publicistice (cronici literare, eseuri, pamflete etc.) va fi de două ori mai bogată decât una a celorlalte texte din **corpus**: aici, autentificarea prin negație poate seduce un public maximal, “răspunderile” sunt înzecit mai mari; Noica polemistul nu face notă discordantă în galeria de ziariști rebeli ai epocii.

Indicii textuali specifici ai responsabilizării sunt, neîndoielnic, mărcile semnificante ale **enuțării elocutive**; “autenticitatea” nu poate fi susținută decât în nume propriu; orice experiență a Celuilalt e în mod fatal supusă riscului inautenticității ei; **ceea ce e autentic este propriu**; așadar, trebuie să ne așteptăm să identificăm la Noica **mărcile discursului elocutiv**, referențial (acelea care trimit la enunțator prin mărci de subiectivitate, d.e. pronumele personal “eu”).

Ca nuanță distinctivă, însă, față de confracții săi, care descoperiseră toate virtuțile adresabilității directe și imediate, Noica va folosi, pe alocuri, în textele sale, și **retorica inversă: sub masca unui ceremonial îndepărtat, abstracțiunea, se putea persuadea mai eficient decât ar fi făcut-o simplul “eu”**.

Observăm însă, adesea, în textele sale publicistice, chiar folosirea arsenalului retoricii directe: fixarea ceremonialului prin cultivarea tonului adresativ (după logica și în termenii unui discurs elocutiv propriu-zis sau după acelea, câteodată mai elocvente, ale unui discurs alocutiv) este, evident, o tehnică jurnalistică (slujește funcției fatice). Pe lângă toate aceste beneficii de netăgăduit (trimite la obligativitatea autentificării expresiei întrucât nu mai poți opera, ca lector, cu mărcile dubiului: povestea e autentică fiindcă este trăită de “eu”; trimite la actualizarea contractului de comunicare, deci obligă atenția și interesul (co)locutive la constanță și continuitate), **tehnica jurnalistică a lui “tu” (discursul alocutiv)** oferă prezumția unei participări maxime la actul comunicațional: **“tu”** devine **sensul** comunicării, nu numai **destinația** ei (existența lui “tu” generează sens actului locutiv).

Textul devine astfel unul simultan **seducător și persuasiv**; **seducător** – pentru că mizează pe retorica unei comunicări particularizate (între un “eu” și un “tu” mereu

participativi, răpuși de maladivități narcisiste) și **persuasiv** – pentru că euforia participației estompează mecanismele naturale de protecție, parti-pris-urile și precauțiile personale.

Alte ceremonialisme textuale

Dincolo de conjunctura specifică de organizare a textului jurnalistic prin ceremonial propriu, o primă posibilitate de organizare a ceremonialului la nivelul întregii opere noiciene ar fi, credem, **livrescul** (componentă medulară a liricii).

Textul livresc este un text: (1) cu pretenții sau (2) parodic. Primul face din intenția livrescă un **ceremonial al orgoliului poietic**, exhibând pretenții de maximă literaritate. Nu există compartiment textual al operei noiciene care să nu “sufere” de maladivitatea de a plăcea prin recursul obstinat la informația culturală. Dimpotrivă, ca parodie, livrescul e instrument al ironiei (postmoderne), servește eficient stabilirea relației de distanță între diferite categorii de lexic, între module semantice, între blocuri stilistice. Din aceeași recuzită a **ceremonialului ironico-cinic** reținem și jocurile gratuite de limbaj, ludicul lingvistic, plăcerea diavolească de a inova, butaforia.

Deplasându-se spre zona textuală narativă, ceremonialul e însoțit de mărcile predilecte ale persuasiunii; deplasându-se spre textul de studiu teoretic, de reflexivitate și academism, spre “texte netitate” – însoțirea o asigură limbajul boulevardier, de comic și contagiune de planuri.

Practic, orice evadare din stereotipia redusă a nucleului semnificant se produce însoțită de mărcile corespunzătoare ale practicii discursive specifice. Textul lui Noica are vocația de a cuceri fără dileme orice spațiu discursiv conturat.

Discursul lui C. Noica locuiește un **spațiu discursiv central, care păstrează în el mărcile semnificante ale tuturor genurilor textuale** – numai așa se poate explica circulația fără efort vizibil a textului noician de la discurs științific la cel artistic și invers; înseamnă că spațiul înstăpânit este exact zona de confluență dintre cele mai importante tipare discursive: “răspântia semantică” cea mai fertilă.

Structurile de limbaj dominante ale nucleului textual semnificant (cele care, dând specificitate și regulă, **autentifică centrul textului-global**) păstrează, spre deosebire de ceremonialul textual al noii forme discursive către care migrează periferiile nucleului (migrația e o opțiune, așadar o selecție, așadar o reducere), **toate virtualitățile de text** în coprezență și participație: **enciclopedismul cultural, lectura și metoda “la zi”, rafinamentul și profunzimea reflecției (ochiul vede altceva, dincolo de lucruri), savoarea/spumosul întâlnirii de text a limbajului academic/prețios cu acela, de-căzut, al străzii.**

Câmpul discursiv e locuit și organizat indistinct de **operatori ai logicității** și de operatori ai literarității, între care nu există animozități și stridențe.

Ca atare, textul lui Constantin Noica e o **ontologie a locuirii spațiului invulnerabil** (tocmai de aceea nu sunt drame autentice aici, pentru că eroii nu pot trăi drame decât dacă se sustrag acestei ontologii).

Acest **nucleu textual semnificant** e teritoriul privilegiat al unui discurs heterogen și ambiguu, care nu mai păstrează din cel “originar” decât improbabile reminiscențe. Aici, discursul își îngăduie libertăți, obișnuiește să fie când **pre-literar** când **post-literar**, când **pseudo-literar**, după voința suverană a celui ce îl rostește. Vom sugera că această zonă de graniță – aflată, credem, la confluența discursului filosofic cu cel literar, alterat/viciat însă de aventurile eseului și ale publicisticii – este **spațiul discursiv cel mai fertil** dintre toate virtualitățile pe care le va fi putut pune în joc un câmp discursiv-social. La “întâlnirea” dintre filosofie, literatură, publicistică și eseu se produce **rafinamentul discursiv maximal**: acela care se poate articula fără imperativul obedienței față de canonul discursiv, cu **dezinhibițiile celui obișnuit să locuiască simultan mai multe granițe.**

Logicile textuale. Compensarea vulnerabilităților în textul “maximal”

Am putea presupune că există patru logici principale de construcție a unui text, corespunzătoare dominantei textuale introduse de fiecare tipar discursiv: **o logică a expresivității textuale** (care introduce ca dominantă “sacrificarea” tuturor celorlalte imperative textuale în beneficiul perfecțiunii formei), una **a argumentativității** (care pretinde textului să răspundă probei verității argumentative, înlocuind verosimilitatea cu realismul frust al tramei; care cere epicului exacerbarea funcției de adecvare la termenii unei logici de tipul “adevărat”/ ”fals”), **o logică a variației libere a expresiei** (având ca pendant una a **persuasivității** fără cusur: textul convinge nu rațional, ci afectiv) și, în sfârșit, una a **performanței comunicaționale maxime**. Recunoaștem fără dubiu în tendințele textuale de mai sus atributele fundamentale ale celor patru tipare discursive susceptibile de a crea prin juxtapunere un spațiu al rafinamentului discursiv maximal: literaritatea, filosoficul, eseisticul și publicistica. O analiză care ar putea descompune performanțele textului după logicile de construcție presupuse de el ar fi exhaustivă în măsura în care textul însuși ar permite articularea unor logici multiple – în măsura în care ar fi așadar unul din familia “**textelor maxime, de intersecție**”.

Nucleul textual semnificativ al lui Noica locuiește exact acest spațiu de confluență, pentru că numai de aici ar fi posibile acele viteze de deplasare intertextuală specifice noicianismului.

Dacă până acum analiza discursului noician se reducea în fapt la desfășurarea unei serii analitice modulare (analize succesive ale câte unui singur tip de discurs), noul imperativ analitic cere obținerea unui mecanism interpretant care să răspundă **simultan** tuturor logicilor de construcție ale unităților discursive.

“Textul de intersecție” oferă acest privilegiu hermeneutului prin accidentul de a putea permite coabitarea conștientă, consensuală a “n” logici textuale diferite. În plus, coexistența a mai multor logici textuale ar putea răspunde unor dileme mai vechi ale literaturii de specialitate (bunăoară, cum poate performa discursiv un astfel de text, știut fiind că logicile ce îl compun sunt totuși **logici obediente** propriei rațiuni de întemeiere, așadar logici cu cel puțin un punct de vulnerabilitate...). Deocamdată, vom observa numai că funcționalitatea acestui tip de text poate fi descrisă după logica simplă a **compensării vulnerabilităților**: fiecare logică de articulare preia în text funcția de a reduce vulnerabilitățile celorlalte prin maximalizarea propriului potențial discursiv. Textul care locuiește mai multe granițe discursive are astfel privilegiul de a-și masca maximal precaritățile.

Note

[1] În acest studiu, am demonstrat că discursul nicasian se formulează în jurul unor axe discursive hermeneutice de tip „corintic” și, respectiv, „teluric”; prin natura „corintică” a textului nicasian, am sugerat capacitatea „ontologică” a textului de a-și genera polidiscursivitate și structuri metadiscursive care împiedică o lectură liniară/unilaterală, iar prin conceptul de „natură telurică” am evidențiat dimensiunea „degradată”, demitizată, a conceptelor filosofice utilizate de Noica, situație care aduce textul în categoria unuia de tip „literar” (sau, cel puțin, în proximitatea unuia de acest gen), în conflict cu natura declarată și asumată a acestuia de text „filosofic”; prin cele două axe hermeneutice identificate, am redus considerabil perspectivele de interpretare a textului nicasian în grila deja „clasică” a unuia de tip „filosofic”; studiul a fost publicat cu titlul „Degradarea filosofiei la Noica. Maladivități postmoderne”, în publicația științifică „Doct-Us”, Editura Universității Ștefan cel Mare Suceava, 2009, anul I, nr. 1;

[2] *Jurnal filosofic*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1990; teoria legăturilor ontologice a textelor sale, care realizează prin juxtapunere o „construcție” textuală fără „fisură ideatică”, a fost preluată ca atare de către critică și a generat o întreagă istorie culturală a ideii în România în anii 90, mai ales prin Andrei Cornea („Un cetățean al propriei filozofii – Constantin Noica”, revista „Euphorion”, nr. 11-12/2007), Sorin Lavric (*Vocația lui Noica*, revista „România literară”, nr. 28/2009) și Andrei Pleșu (*Jurnalul de la Tescani*, București, Editura Humanitas, 1993).

[3] este o marotă a epocii, recunoscută în numeroase locuri textuale ale „Generației 27”;

[4] Eugen Simion va propune, mai târziu, conceptul de „filosof-scriitor” pentru C. Noica;

[5] studiul menționat a fost publicat cu titlul *Degradarea filosofiei la Noica. Maladivități postmoderne*, în publicația științifică „Doct-Us”, Editura Universității Ștefan cel Mare Suceava, 2009, anul I, nr. 1;

[6] Gabriel Liiceanu, *Cearta cu filosofia*, Editura Humanitas, București (cap. *Filosofia și paradigma feminină a auditoriului*);

[7] *Jurnalul de la Tescani*, București, Editura Humanitas, 1993.

[8] Alexandru Paleologu, *Ipozeze de lucru (Cap. Despărțirea de Noica)*, Editura Eminescu, București, 1996.

Bibliografie

- Afloroaei, Ștefan, *Cum este posibilă filosofia în estul Europei?*, Editura Polirom, Colecția Plural, Iași, 1997.
- Antohi, Sorin, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Editura Litera, București, 1997.
- Barthes, Roland, *Plăcerea textului*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1994.
- Barthes, Roland, *Gradul zero al scriiturii. Noi eseuri critice*, Editura Cartier, Chișinău, 2006.
- Bădiliță, Cristian, *Platonopolis sau împăcarea cu filosofia*, Editura Universității Emanuel, Oradea, 2007.
- Brădățan, Costică, *O introducere la istoria filosofiei românești în secolul XX*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.
- Bogdan-Lefter, Ioan, *Recapitularea modernității. Pentru o nouă istorie a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000.
- Bourdieu, Pierre, *L'ontologie politique de Heidegger*, Editions de Minuit, Paris, 1988.
- Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- Codoban, Aurel, *Filosofia ca gen literar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1992.
- Cornea, Andrei, *Platon. Filosofie și cenzură*, Editura Humanitas, București, 1995.
- Cornea, Paul, *Interpretare și raționalitate*, Editura Polirom, Colecția Collegium, Iași, 2006.
- Diaconu, Mircea A, *Poezia de la Gândirea*, Editura Ideea Europeană, București, 2008.
- Dumitriu, Anton, *Istoria logicii*, ediția a 2-a, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1075.
- Dur, Ion, *Noica. Între dandysm și mitul școlii*, Editura Eminescu, București, 1994.
- Dur, Ion, *Noica – portretul gazetarului la tinerețe*, Editura Saeculum, Sibiu, 1999.
- Eco, Umberto, *Limitele interperetării*, Editura Pontica, Biblioteca Italiană, Constanța, 1996.
- Eco, Umberto, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, Biblioteca Italiană, Constanța, 1997.
- Eco, Umberto, *Opera deschisă*, ed. a 4-a, Editura Paralela 45, Colecția Studii Literare, Pitești, 2006.
- Flonta, Mircea, *Cum recunoaștem pasărea Minervei? Reflecții asupra percepției filosofiei în cultura românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998.
- Grădinaru, Mihai, „Noica. Modelul ontologic”, Editura Septentrion, Iași, 1994.
- Hirghiduș, Ion, *Introducere în ontologia lui Constantia Noica*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
- Ianoși, Ion, *Constantin Noica între contemplație și extaz*, București, 1998.
- Ianoși, Ion, *O istorie a filosofiei românești (în relația ei cu literatura)*, Editura Apostrof, Cluj-Napoca, 1996.
- Laiguel-Lavastine, Alexandra, *Filosofie și naționalism. Paradoxul Noica*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Lavric, Sorin, *Noica și mișcarea legionară*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Liiceanu, Gabriel, *Epistolar*, Editura Humanitas (ediția a 2-a), București, 1996.
- Liiceanu, Gabriel, *Jurnalul de la Păltiniș. Un model paideic în cultura umanistă*, Editura Humanitas, București, 1991.
- Liiceanu, Gabriel, *Cearța cu filosofia*, Editura Humanitas, București (cap. *Filosofia și paradigma feminină a auditorului*), 1992.
- Marga, Andrei, *Introducere în metodologia și argumentarea filosofică*, Editura Dacia, Colecția Propedeutica, Cluj – Napoca, 1992.
- Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, vol. I (A-G), Editura Eminescu, București, 1973.
- Marino, Adrian, *Critica ideilor literare*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1974.
- Marino, Adrian, *Hermeneutica ideii de literatură*, Editura Dacia, Cluj – Napoca, 1987.
- Mincu, Marin, *Textualism și autenticitate*, Editura Pontica, Constanța, 1993.
- Militaru, Ion, *Constantin Noica și critica Occidentului*, Editura Cartea Românească, București, 2001.
- Moraru, Cornel, *Constantin Noica. Monografie*, Editura Aula, Colecția Canon, Brașov, 2000.
- Noica, Constantin, *Scrisori despre logica lui Hermes*, Editura Cartea Românească, București, 1986.
- Noica, Constantin, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987.
- Noica, Constantin, *Jurnal filosofic*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1990.
- Noica, Constantin, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1991.
- Noica, Constantin, *Simple introduceri la bunătatea timpului nostru*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1992.
- Noica, Constantin, *Mathesis sau bucuriile simple*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1992.
- Noica, Constantin, *De Caelo*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1993.
- Noica, Constantin, *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1993.
- Noica, Constantin, *Semnele Minervei*, Editura Humanitas, București, 1994.
- Noica, Constantin, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțință ceva nou*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1995.
- Noica, Constantin, *Devenirea întru ființă (vol. 1 Încercare despre filosofia tradițională; vol. 2 Tratat de ontologie)*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 1998.
- Noica, Constantin, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, ediția a 2-a, București, 2007.
- Ornea, Zigu, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1995.
- Ortega y Gasset, Jose, *Ce e filosofia?*, Editura Humanitas, București, 1998.
- Paleologu, Alexandru, *Ipoteze de lucru (Cap. Despărțirea de Noica)*, Editura Eminescu, București, 1986.
- Pavel, Dan, *Etica lui Adam*, Editura Du Style, Colecția Hимера, București, 1995.
- Pleșu, Andrei, *Chipuri și măști ale tranziției*, Editura Humanitas, București, 1996.
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. II, Editura Cartea Românească, București, 1976.
- Simion, Eugen, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația scriitor-operă*, Editura Cartea Românească, București, 1981.
- Simion, Eugen, *Sfidarea retoricii*, Editura Cartea Românească, București, 1985.
- Vianu, Tudor, *Filozofie și poezie*, Editura Enciclopedică Română, București, 1971.